

PIOTR ANDRUSIEWICZ, ZOFIA BUDREWICZ, MARIA SIENKO

Przegląd badań nad przygotowaniem absolwentów polonistyki do zawodu

Przegląd stanu badań nad poziomem przygotowania studentów polonistyki do zawodu nauczycielskiego jest wstępnym etapem prac badawczych w ramach problemu resortowego, dotyczącego unowocześnienia procesu dydaktycznego. Potrzeba tych badań wynika z konieczności doskonalenia jakości pracy zawodowej nauczycieli konkretnych specjalności dydaktycznych. Wychodząc z założenia, że czynnikiem decydującym o skuteczności takich działań jest przede wszystkim wiedza i umiejętności nabyte w czasie kształcenia w szkole wyższej, autorzy wielu prac głównie zainteresowanie kierują na problemy przygotowania zawodowego nauczycieli, zagadnienia kształcenia teoretycznego i praktycznego.

Okazuje się jednak, iż poszukiwania i lektura materiałów, które głównie z punktu widzenia polonistycznego dostarczyłyby obiektywnej informacji o sprawności zawodowej absolwentów szkoły wyższej, w poważnym stopniu rozczarowują.

Publikacje z lat 1960-1986 rozłamują się na dwa rozbieżne typy. Pierwszy to artykuły publicystyczne, oceniające ogólnie poziom wiedzy przedmiotowej i zawodowej absolwentów polonistyki, ze swej natury będące bardziej odzwierciedleniem subiektywnych przekonań autorów niż

rzetelnej wiedzy, opartej na gruntownych badaniach zagadnienia. Drugi typ to publikacje opisujące bardzo wąskie obszary praktyki dydaktycznej szkół wyższych, które rejestrują wycinkowe badania, prowadzone często z punktu widzenia dydaktyki ogólnej. Lektura tych prac pozwoli uchwycić pewien stan refleksji naukowej oraz uogólnień, wiążących się wielorako z kształceniem zawodowym w szkole wyższej.

Przegląd tych materiałów daje przynajmniej rozeznanie co do funkcjonujących ówczesnie opinii o poziomie przygotowania studentów polonistyki, które niezależnie od relacji do prawdy materialnej i ich dzisiejszej aktualności mogą stać się punktem wyjścia do sformułowania hipotez roboczych, poddanych weryfikacji w trakcie badań diagnostycznych.

Trudno byłoby jednoznacznie ocenić - na podstawie wskazanych w tej pracy materiałów - poziom sprawności zawodowej badanych polonistów. W ostatnim ćwierćwieczu ujęcia metodologiczne badań, narzędzia badawcze i wyniki były zróżnicowane. W części analizowanych publikacji widoczny jest dychotomiczny podział: prace uwzględniające bądź aspekt przedmiotowy, bądź metodyczny. W ostatnich latach poziom skuteczności nabytej w toku studiów wiedzy sprawdzano metodą analizy czynności zawodowych nauczycieli¹.

Przejdźmy zatem do zreferowania ocen poziomu przygotowania zawodowego sięgających aż do publikacji z lat sześćdziesiątych. W tym okresie badania na szerszą skalę prowadzone były przez Uniwersytet Jagielloński², WSP w Krakowie³ i w Opolu⁴. Wykazały one, że absolwenci uniwersytetów są gruntowniej przygotowani merytorycznie, słabiej zaś metodycznie do pełnienia funkcji nauczyciela polonisty w szkole. W przypadku absolwentów szkół peda-

gogicznych relacje te układają się odwrotnie. Luki w wiedzy merytorycznej dotyczyły:

- braków w poziomie umiejętności wszechstronnej analizy dzieła literackiego,
- niepełnej wiedzy o literaturze współczesnej i literaturze dziecięcej,
- powierzchownej wiedzy z dziedziny współczesnego życia kulturalnego,
- niskiej sprawności językowej młodych nauczycieli.

Niedostatki dydaktycznej strony przygotowania odnosiły się do:

- planowania pracy dydaktycznej (rozkłady materiału, konspekty),
- znajomości programów nauczania i podręczników szkolnych,
- organizacji procesów nauczania,
- stosowania zasad i metod nauczania,
- prowadzenia zajęć pozalekcyjnych.

Należy zaznaczyć, że badania te miały zasięg lokalny, ale ustalenia w dużej części potwierdzają się w badaniach późniejszych.

W latach siedemdziesiątych zastanawiająco mało znajdujemy materiałów relacjonujących badania empiryczne. Odnotować można fragmentaryczne ustalenia Anny Kulikowskiej⁵ dotyczące zainteresowań i planów zawodowych studentów filologii polskiej, oraz Romana Uścińowicza i Zofii Wolańskiej, związane z zależnością między wiedzą pedagogiczną studentów trzecich lat studiów (w tym polonistyki) a ich praktycznymi działaniami na lekcji⁶.

Prace te luźno związane są z interesującym nas zagadnieniem efektywności kształcenia polonistycznego, odnosząc się do bardzo szczegółowych problemów, nie dających wiarygodnego i pełnego obrazu stanu rzeczy⁷. Jedyne badania Jadwigi Kowalikowej rzucają trochę światła na poziom rozwijania polonistycznej kompetencji. Są to jednak tylko

opinie samych studentów, które "nie mogą stanowić wystarczającej podstawy dla oceny efektywności funkcjonalności studiów polonistycznych w aspekcie przygotowania absolwentów do pracy w szkole"⁸.

W ostatnim pięcio-, sześćościeciu z ogólnopolskich badań empirycznych odnotować należy właściwie tylko jedno prowadzone pod kierownictwem Stefana Słomkiewicza i związane z zawodowym funkcjonowaniem absolwentów czteroletnich studiów nauczycielskich⁹. Sporo światła na poziom umiejętności polonistów rzucają także badania nad poziomem ich świadomości dydaktycznej¹⁰. Diagnoza polonistycznej sprawności zawodowej, w wyniku tych ustaleń, przedstawia się następująco: "Struktura przygotowania kierunkowego jest spłaszczona, a wiedza niewystarczająco pogłębiona"¹¹. Podobną ocenę uzyskują młodzi nauczyciele w zakresie wiedzy metodycznej, którą cechuje sztywność ukształtowanych umiejętności. Przyczynę takiego stanu widzi S. Słomkiewicz w niedostatecznie pogłębionym przygotowaniu praktycznym oraz słabym wykorzystaniu wiedzy pedagogicznej absolwentów. Ten wyraźny niedostatek potwierdzają także wyniki badań prowadzonych przez Bolesława Pękale. 39% absolwentów WSP w Bydgoszczy charakteryzuje się słabą efektywnością pracy dydaktycznej, a więc niewystarczającą na ogół wiedzą merytoryczną i takimiż umiejętnościami.

Istotna wydaje się tutaj opinia samych nauczycieli o swoim przygotowaniu zawodowym. Odczuwają oni dotkliwie swoje niewystarczające kwalifikacje do pracy wychowawczej, podkreślają potrzebę rozszerzenia przedmiotów psychologiczno-pedagogicznych, a zwłaszcza zajęć z teorii i praktyki wychowania. W zakresie praktycznego przygotowania do zawodu często wskazują na te formy działań praktycznych, które są realizowane w zbyt małym wymiarze.

Należą do nich:

- prowadzenie lekcji próbnych ćwiczeń w szkole,
- hospitacje w szkole,
- praktyki terenowe ciągłe,
- praktyki asystenckie.

Gdyby rezultaty tych badań zestawzić - dla celów porównawczych - z wynikami ogólnopolskich badań osiągnięć uczniów, jakie prowadzono w latach 1981-1986¹², to upraszczając można by było zaryzykować już teraz wniosek, że szaremu obrazowi uczniowskich umiejętności odpowiada podobny obraz nauczycielskich kompetencji. Niedostatecznie pogłębionej wiedzy przedmiotowej i sztywności ukształtowanych sprawności metodycznych towarzyszą na ogół słabe efekty wykonywanej pracy. O tym, że są one niezadowalające, przekonują ponadto badania Norberta Gorgola¹³.

Można więc stwierdzić, iż w ostatnich dwudziestu pięciu latach bardzo sporadycznie podejmowano szersze próby diagnozy stanu funkcjonowania zawodowego młodych polonistów. Nie oznacza to jednak, że nie podejmowano tego problemu w licznych dyskusjach podczas konferencji naukowych.

W rozważaniach na temat kondycji kształcenia polonistycznego w szkołach wyższych przeważała skłonność nie do diagnozy, lecz do p r o j e k t o w a n i a i doskonalenia kształtu procesu dydaktycznego, a więc do prognozy. Konieczność modernizacji tego procesu dostrzegało bardzo wielu badaczy, a postulaty w tym zakresie dotyczyły z jednej strony pogłębiania wykształcenia kierunkowego¹⁴, z drugiej - usprawniania procesu kształcenia zawodowego¹⁵, tj. metodycznego, pedagogiczno-psychologicznego i prakseologicznego. Do nielicznych jednak należały głosy o potrzebie integracji kształcenia polonistycznego na gruncie dydaktyki¹⁶.

Okres przygotowania reformy oświatowej sprzyjał podejmowaniu dyskusji na temat przygotowania studentów polonistyki do pracy w szkole, sprzyjał również próbom narysowania modelu polonisty. Wiele uwagi temu zagadnieniu poświęcono podczas I Ogólnopolskiego Sejmiku Polonistycznego¹⁷, konferencji naukowej w Krakowie w 1976 r.¹⁸ oraz sesji naukowej w Opolu w 1985 r.¹⁹. Syntetycznie wnioski z tych dyskusji ująć można w sposób następujący:

- jedną z przyczyn słabszego przygotowania polonistów do zawodu był czteroletni tok studiów, zbyt krótki, aby ukształtować nauczyciela wszechstronnie wykwalifikowanego, o otwartej i bogatej osobowości,

- postulowano przemyślaną rewizję, wynikającą z dezintegracji treści programowych, proporcji między blokami przedmiotów (kierunkowych i społeczno-politycznych),

- krytycznie oceniono encyklopedyzm w studiach, ich oderwanie od szkolnej praktyki; w związku z tym podkreślono potrzebę zbliżenia polonistycznej edukacji do szkoły poprzez nadanie większej rangi ćwiczeniom praktycznym w szkole oraz praktykom ciągłym. Jednocześnie zwracano uwagę na nie zawsze dostateczną znajomość realiów szkoły przez nauczycieli akademickich²⁰.

Wskazane dotąd publikacje, związane z oceną efektywności przygotowania do zawodu nauczyciela polonisty, ukazują, poza nielicznymi wyjątkami, brak doświadczeń w zakresie naukowego, poprawnego metodologicznie, badania stanu wiedzy. Przytoczone opinie zdają się wskazywać, że szkoły wyższe kształcące polonistów nie miały opracowanych obiektywnych metod i narzędzi do badania bieżących osiągnięć studentów i diagnozy efektów kształcenia w aspekcie ogólnospołecznym, tj. stanu przygotowania absolwentów do pracy w zawodzie nauczycielskim. W konfrontacji z wieloma innymi obszarami dydaktyki szkoły

wyższej dyscyplina nas interesująca nie stworzyła narzędzi pomiaru i oceny wiadomości oraz umiejętności studentów. Pamiętając, że w dużej mierze są to ustalenia nieprecyzyjne, można syntetycznie przedstawić funkcjonującą ówczesnie opinię o przygotowaniu polonistów do pracy w szkole:

1. Sprzeczne były oceny przygotowania kierunkowego i metodycznego; niektóre z nich akcentowały słabe opanowanie treści merytorycznych, inne wskazywały na niedostatki umiejętności metodycznych.

2. Wiedza studentów i absolwentów była zatowarzyszona, wąskie specjalizacje przedmiotowe sprawiły, że wiedza ich była cząstkowa i niefunkcjonalizowana, praktycznie mało przydatna w działaniach zawodowych.

3. Szkoły wyższe nie kształtowały osobowości młodych nauczycieli, którzy mieli spore kłopoty z rozwiązywaniem problemów wychowawczych, z jakimi spotykali się w swojej pierwszej pracy.

W związku z tym uwaga dydaktyków skupiona była na projektowaniu i doskonaleniu programów, treści i form procesu dydaktycznego w szkole wyższej, ustaleniu koniecznych elementów polonistycznej kompetencji nauczycielskiej. Spośród wielu takich postulatów warto odnotować kilka, w przekonaniu, iż są najważniejsze:

- rozbudzanie motywacji studiowania metodyki i zainteresowania praktyką zawodową,

- dostosowanie treści wykładów i ćwiczeń dydaktycznych do zakresu zadań określonego przedmiotu szkolnego,

- uwzględnianie w większym niż dotąd stopniu idei nauczania problemowego,

- przygotowanie do działań twórczych oraz uprzytamianie studentom mechanizmów wyzwiania kreatywności dzieci,

- pogłębianie świadomości dydaktycznej w zakresie koncepcji, metod, sposobów i form związanych z wykorzy-

staniem malarstwa, muzyki, teatru, filmu, radia i telewizji w nauczaniu literatury, zwłaszcza w pracy z młodzieżą o zainteresowaniach humanistycznych,

- poświęcanie większej uwagi sprawie kształcenia osobowości nauczyciela polonisty.

Jak wykazały badania oraz ustalenia nauczycieli akademickich, w przygotowaniu zawodowym nauczycieli dało się zauważyć słabe powiązanie wiedzy pedagogicznej i metodycznej, a także potrzebę pogłębiania wiedzy pedagogicznej studentów, przygotowania do pracy wychowawczej. Rysowała się tu potrzeba efektywniejszych zabiegów, związanych z korelacją przedmiotów studiów tak, by rozbudowywać (pionowo i poziomo) struktury wiadomości międzyprzedmiotowych, lepiej uświadamiać studiującemu znaczenie wiedzy z poszczególnych przedmiotów bloku pedagogicznego. Jednym ze sposobów zwiększania skuteczności kształcenia w tym względzie są działania, zmierzające w większym niż dotąd stopniu do postaw identyfikacji z przyszłym zawodem. Chodzi tu głównie o utożsamianie się z grupą zawodową, akceptację jej celów, norm, zasad, reguł postępowania, a także akceptację zadań i czynności zawodowych, uznanie ich za ważne, dające satysfakcję. Interesującą propozycję w tej dziedzinie przedstawił Kazimierz Bochenek²¹.

Ostatni problem, szczególnie ważny, zdaniem niektórych badaczy, dotyczył konieczności przysposobienia absolwentów do nauczania drugiego przedmiotu. 80% zbadanych - odnotowuje Stefan Słomkiewicz - uczy co najmniej dwóch przedmiotów.

"Niewwzględnianie przez uczelnie tego faktu oznacza przygotowanie częściowo niewykwalifikowanych nauczycieli"²².

Przypisy

¹ S. Słomkiewicz, Zawodowe funkcjonowanie absolwentów kierunków nauczycielskich, "Ruch Pedagogiczny" 1981, nr 8; Tenże, Badania zadań i czynności zawodowych jako podstawa dla modernizacji ich kształcenia, "Ruch Pedagogiczny" 1981, nr 4; B. Pękała, Model optymalny świadomości dydaktycznej nauczycieli polonistów, Bydgoszcz 1982; Tenże, Optymalna świadomość nauczycieli polonistów, Bydgoszcz 1985.

² J. Majda, Ocena przygotowania przez UJ do zawodu nauczycielskiego w zakresie języka polskiego, Zeszyty Naukowe UJ nr 113. Prace Psychologiczno-Pedagogiczne 1965, z. 7, s. 135-140.

³ J. Długosz, Typowe trudności w pracy pedagogiczno-dydaktycznej absolwentów wyższych szkół pedagogicznych, "Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych", 1970, T. 10, s. 165-183.

⁴ Z. Łomny, Przygotowanie absolwentów WSP w Opolu do pracy nauczycielskiej w świetle ich własnych opinii, "Kwartalnik Nauczycielski", Opole 1966, nr 3/4 s. 49-63.

⁵ A. Kulikowska, Zainteresowania i plany zawodowe studentów filologii polskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prace Pedagogiczne 1980, z. 8.

⁶ R. Uścińowicz, Z. Wolańska, Wykorzystanie wiedzy pedagogicznej przez studentów w procesie ich praktycznych działań w szkole, "Ruch Pedagogiczny" 1979, nr 1.

⁷ A. Kulikowska badała jedynie zainteresowanie pracą nauczycielską dwóch pierwszych roczników UMK w Toruniu, natomiast R. Uścińowicz i Z. Wolańska analizowali stan

operatywności wiedzy pedagogicznej pod kątem zdolności określania, uświadamiania uczniom i realizacji celów kształcenia.

⁸ J. Kowalikowa, Z badań nad przygotowaniem studentów filologii polskiej do zawodu nauczycielskiego. Konferencja naukowa: Teoria i praktyka nauczania literatury w szkole wyższej. Kraków 1979, s. 15.

⁹ S. Słomkiewicz, Zawodowe funkcjonowanie... op. cit., s. 414-424.

¹⁰ B. Pękała, Model optymalny... op. cit.

¹¹ S. Słomkiewicz, Zawodowe funkcjonowanie... op. cit., s. 422.

¹² B. Niemierko, Ogólnopolskie badania osiągnięć uczniów, nauczycieli i szkół 1981-1986, "Nowa Szkoła" 1985, nr 7/8, s. 195-202; T. Patrzalek, Wstępna próba opisu osiągnięć uczniów z języka polskiego, ibidem, s. 293-301.

¹³ N. Gorgol, Próby pomiaru efektywności dydaktycznej, "Chowanna" 1984, nr 2, s. 230-240. Autor na podstawie analizy ocen rocznych w klasach V-VIII 34 szkół stwierdza, że najsłabsze efekty dydaktyczne z języka polskiego (trzynaste, przedostatnie miejsce) nie są zjawiskiem przypadkowym, ale sytuacją regularnie powtarzającą się w skali kraju od 1977 roku.

¹⁴ A. Okopień-Sławińska, Teoria literatury w kształceniu polonistów, "Teksty" 1980, nr 2; J. Bar, Uwagi o przygotowaniu studentów do kształcenia językowego uczniów, w: Kształcenie nauczyciela-polonisty. Materiały z sesji naukowej, "Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego" 1986 nr 1 i 2.

¹⁵ S. Bortnowski, Z. Jagoda, J. Kowalik, Problemy dydaktyki literatury i języka polskiego, w: Dydaktyka

dydaktyki literatury i języka polskiego. Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historycznoliterackie 1979, z. 3; U. Ciszek, Ocena przygotowania polonistycznego nauczycieli języka polskiego - absolwentów WSP w Opolu - do pracy w szkole (w świetle hospitowanych zajęć szkolnych), w: Kształcenie nauczyciela... op. cit. s. 51-60.

¹⁶ Z. Uryga, Problemy modernizacji metodycznego kształcenia kandydatów na nauczycieli (z perspektywy polonisty), "Ruch Pedagogiczny" 1982, nr 2/3; H. Kurczab, Przygotowanie polonistów do zawodu nauczycielskiego, "Życie Szkoły Wyższej" 1981, nr 7/8; S. Słomkiewicz, Korelacja i koordynacja w procesie kształcenia nauczycieli, "Ruch Pedagogiczny" 1981, nr 2.

¹⁷ Zob. I Ogólnopolski Sejmik Polonistyczny, Warszawa 1978. Tu na szczególną uwagę zasługują prace: S. Frycie, Kształcenie i doskonalenie nauczycieli języka polskiego dla potrzeb zreformowanej szkoły; W. Danek, Główne problemy kształcenia nauczycieli języka polskiego; M. Fidelus, Wymogi stawiane poloniście przyszłości; K. Lausz, Dyplom magistra polonistyki to również dyplom metodyka polonisty.

¹⁸ M. Mitera-Dobrowolska, O potrzebie i roli kształcenia zawodowego nauczycieli polonistów i ich doskonalenia w kierunku zawodowo-naukowym, w: Dydaktyka dydaktyki... op. cit.

¹⁹ Por. Kształcenie nauczycieli polonistów. Wkładka do "Kwartalnika Nauczyciela Opolskiego" 1986, nr 1/2.

²⁰ Por. J. Kulpa, Nauczyciel nauczycieli (wywiad D. Buchałowej z prof. J. Kulpą), "Głos Nauczycielski" 1978, nr 52.

²¹ Por. K. Bochenek, Z badań nad identyfikacją studentów kierunków nauczycielskich z zawodem nauczycielskim, "Przegląd Oświatowo-Wychowawczy" 1981 nr 2/3.

²² S. Słomkiewicz, Zawodowe funkcjonowanie... op. cit., s. 422. Ten sam problem akcentują także inni badacze, por. J. Maciaszek, Nauczyciel a problemy kultury pedagogicznej, "Ruch Pedagogiczny" 1981, nr 2; K. Kuligowska, Problem jednolitości i zróżnicowania w przygotowaniu pedagogicznym studentów do zawodu nauczyciela, "Ruch Pedagogiczny" 1981 nr 2.

Piotr Andrusiewicz, Zofia Budrewicz, Maria Sienko

SURVEY OF INVESTIGATION OF PROFESSIONAL EQUIPMENT
OF GRADUATES OF POLISH STUDIES

S u m m a r y

The present paper contains a synthetic survey of the inquiry concerned with the professional equipment of the graduates of Polish studies. The survey covers the period from 1960 up to 1986. It reveals, on the one hand, numerous drawbacks in the professional equipment of the students of Polish, and, on the other hand, the incompleteness, fragmentary nature, and want of perfection in the studies carried out at that time. The low evaluation of the graduates' professional level refers to different aspects of their substantial-and-objective equipment, and - first of all - to the numerous domains of the didactic one. Having estimated the methodological aspect of the investigation the authors demonstrate their often too narrow scope and the lack of elaborate objective methods and instruments for the diagnosis of the students' achievement. Instead of reliable and objective statements, treatises of publicistic nature have often appeared in the bibliography. Nevertheless the survey in question presents a general description of the state of the efficiency of the university studies of Polish and points out the directions for the further, more thorough investigation of the problem.

Петр Андрусевич, Софья Будревич, Мария Сенко

ОБЗОР ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ, СКОНЧИВШИХ ОТДЕЛЕНИЕ
ПОЛЬСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

Настоящая статья является синтетическим обзором исследований в области подготовки выпускников — полонистов к профессии учителя. Обзор относится к периоду с 1960 по 1986 гг. и показывает с одной стороны — многочисленные проблемы в профессиональной подготовке полонистов а, с другой — фрагментарность и методологическое несовершенство исследований, которые в этот период проводились. Низкая оценка подготовки касается различных аспектов приготовления, затрагивает сущность, предмет, а также — прежде всего — разные стороны дидактической подготовки.

Оценивая методологическую сторону исследований, авторы статьи указывают на малую дальность этих исследований, а также на недостаток выработанных объективных методов и орудий, служащих диагнозу достижений студентов. Часто вместо достоверных и объективных выводов появлялись работы публицистического характера. Тем не менее данный обзор дает общий образ эффективности обучения полонистов в высших школах и указывает направление дальнейшим углубленным исследованиям в этой области.